

Ami segít, és ami gátol

A 2015. január 1-jétől hatályos törvény értelmében a köznevelési intézmények, a pedagógusok, a pedagógiai szakszolgálati intézmények munkáját, valamint a tanulói érdekvédelemmel összefüggő tevékenységet segítő pedagógiai szakmai szolgáltatások körében új elemként jelenik meg a „*lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók támogatásához kapcsolódó korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer működtetése*” [2011. évi CXC. törvény 19. § (2) bek h)]. Ezzel egyidejűleg a törvény kibővítette a nevelési-oktatási intézmények vezetőinek tevékenységi körét is, felelőssé téve őket „*a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok megszervezéséért és ellátásáért, a gyermekvédelmi jelzőrendszernek a köznevelési intézményhez kapcsolódó feladatai koordinálásáért.*” [2011. évi CXC. törvény 69. § (2) bek f)]. S végül a módosított törvény felhatalmazta a Kormányt arra, hogy kidolgozza „*a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulónak minősülés részletes feltételeit, a pedagógiai-szakmai szolgáltatások körébe tartozó, a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók támogatásához kapcsolódó korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer létrehozását, működtetését, és az ennek keretében történő adatszolgáltatás rendjét.*” [2011. évi CXC. törvény 94. § (4) bek x)].

Az e témakörrel összefüggő jogalkotói és módszertani fejlesztő tevékenység egyaránt most vesz lendületet Magyarországon. Számos intézmény és szervezet kezd el egyidejűleg dolgozni a feladat minél jobb színvonalú megvalósításán. Ebben a munkafázisban érdemes áttekinteni a témához kapcsolódó minden hazai előzményt – legyen az átfogó jellegű vagy csak egy-egy kisebb területet érintő. S ugyanígy érdemes alaposan megvizsgálni a sikereket felmutató külföldi rendszereket is. Ehhez kívánnak hozzájárulni az alábbi gondolatok – a 2012-2015 között megvalósult *Common Goals – Common Ways* című Leonardo Innovációtranszfer projekt egyik forrásának, illetve hazai eredményének bemutatásával.¹

Mi jelenthet kockázatot?

A törvény „*lemorzsolódással veszélyeztetett*” tanulókról beszél, s emellett a „*gyermekvédelmi jelzőrendszer*”, a „*korai jelzőrendszer*”, valamint a „*pedagógiai támogató rendszer*” fogalmakat használja. Abban, hogy a közelmúltban sor került a jogszabály kibővítésére, bizonyára szerepet játszik az a tény is, hogy Magyarországon az utóbbi években – ellentétben a legtöbb európai országban érzékelhető trenddel –, nem csökkent, hanem nőtt az úgynevezett **korai iskolaelhagyók** aránya. Korai iskolaelhagyóknak az Európában hivatalosan használt definíció szerint azokat a 18–24 éves fiatalokat nevezik, akik végzettség nélkül vagy legfeljebb alacsony végzettséggel kerülnek ki az oktatás rendszeréből, és semmiféle további képzésben nem vesznek részt.² A tanulás folyamatából végzettség nélkül való kisodródás nem csupán munkanélküliséggel fenyeget, hanem a társadalomból való kirekesztődéssel és tartós szegénységgel is. Az Európai Unió 2020-as stratégiájának³ egyik kiemelt célkitűzése ezért az ilyen fiatalok arányának 10% alá való leszorítása minden tagországban, aminek elérését a magyar kormány is saját céljaként vállalta.

¹ A projekt megvalósítója az EDUNET Alapítvány volt. A témával kapcsolatban további információk a következő e-mail címen kérhetők: edunet.alapitvany@gmail.com

² V.ö.: (számos egyéb forrás mellett): Helyzetelemzés és további kutatásra javasolt irányok a korai iskolaelhagyás problémájának hatékony kezelésében. Tempus Közalapítvány, Budapest, 2013.

³ http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (megtekintés: 2015. 03. 11.)

1. táblázat. A korai iskolaelhagyók számának alakulása 2010–2013 között Európában és Magyarországon (%)

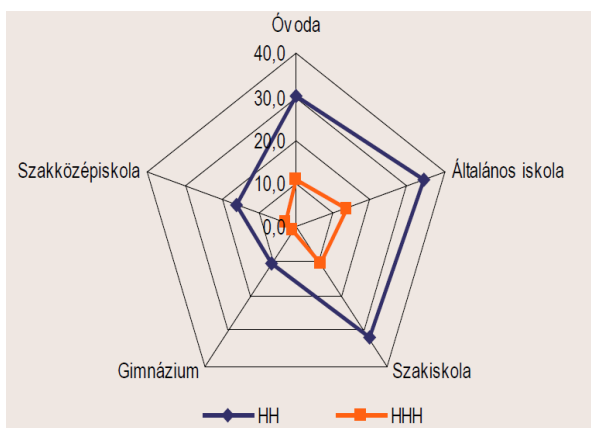
Európa 2020 indikátor	Magyarország		EU28-átlag		Európa 2020 célérték
	2010	2013	2010	2013	
A korai iskolaelhagyók aránya a 18–24 éves korosztályon belül	10,5%	11,8%	13,9%	12,0%	EU: 10,0% Magyar: 10,0%

Forrás: Education and Training Monitor 2014. Hungary. European Commission. Key Indicators and Benchmarks

A korai iskolaelhagyók Magyarországon különösen sokan vannak a szakiskolát megkezdők, s közöttük is leginkább a hátrányos helyzetű fiatalok körében. Ez utóbbiak között a lemorzsolódók aránya országos szinten eléri a 30%-ot, de földrajzi eloszlásuk nem egyenletes. Jelentősek, és úgy tűnik, folyamatosan nőnek a régiók közötti különbségek. 2014-ben Észak-Magyarországon volt a legmagasabb a korai iskolaelhagyók aránya (18,8%), míg Közép-Magyarországon a legalacsonyabb (7,7%). Ez a 11,1 százalékpontnyi különbség akkor csaknem hárommal haladta meg az előző évi eltérés mértékét (8,2 százalékpont).⁴

A jogszabály fogalmai, illetve az intézményvezetők, valamint a szakmai szolgáltatók számára meghatározott feladatok egyaránt sugallják a problémák **idő dimenziójának a fontosságát**. Az oktatásból piacképes tudás nélkül kiesők többsége minden valószínűség szerint már ezt megelőzően is nehézségekkel küzdött, amelyek megoldásához azonban nem kapott segítséget. Ebből a szempontból kitüntetett figyelmet érdemelnek azok a gyerekek és fiatalok, akiket hátrányos helyzetűnek tekint a hazai pedagógia.

Magyarországon 2013-ban – a földrajzi térben és az intézménytípusok között eltérő arányban széteszva –, összesen 456 ezer **hátrányos helyzetű** (HH) tanulót tartott nyilván a hivatalos oktatási statisztika, ami a teljes tanulói létszám 28%-ának felelt meg. A **halmozottan hátrányos helyzetűnek** (HHH)⁵ minősítettek száma ugyanekkor 157 ezer volt. A hátrányos helyzetű gyerekek aránya kiugróan magas Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön (44% feletti), míg a legalacsonyabb Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon (16% alatti). A halmozottan hátrányos helyzetűek megoszlása még szélsőségesebb. Az észak-alföldi régióban hétszer akkora arányban élnek ilyen gyerekek, mint Közép-Magyarországon. Az intézménytípusok oldaláról nézve szintén markáns különbségek rajzolódnak ki. Az ilyen szempontból kockázatnak kitett tanulók legnagyobb arányban az általános iskolákban találhatóak (HH: 35%; HHH: 13%), míg a gimnáziumokban azonosíthatók a legkisebb mértékben (HH: 10%; HHH: 1,4%).⁶

Forrás: Oktatási adatok 2012/2013. *Statisztikai tükör*, KSH, Budapest, 2013. április 30.

1. ábra. A hátrányos helyzetű (HH) és a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) tanulók aránya a különböző intézménytípusokban (%) (2012/2013. tanév)

⁴ Oktatási adatok 2013/2014. *Statisztikai Tükör*, 2014/39. KSH, Budapest, 2014. április 25. 2.o.

⁵ A hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzet pontos meghatározását a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény VII. fejezete tartalmazza, amelynek jelenlegi előírásai 2013. január 1-jével léptek hatályba.

⁶ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1213.pdf> (letöltés: 2014. 12. 23.)

Egy nemzetközi statisztikából, amely a csecsemőkorúaktól a 17-évesekig fogja át a gyermekek világát, még súlyosabb helyzetkép rajzolódik ki. Ennek alapján az Európai Bizottság 2013. évi jelentése Magyarországot a nagyon magas kockázati kategóriába sorolja „a **szegénység** és a **társadalmi kirekesztettség** veszélyének kitett gyermekek” 41%-os aránya miatt.⁷ A tanulmány szóhasználata jelzi, hogy nem csupán a nehéz sorban élők tényleges állapota jelenthet kockázatot. Az sem mindegy, hogy a szerencsésebb élethelyzetű többség miként viszonyul hozzájuk: befogadottak vagy elutasítottak saját közegükben.

A gyerekeket megterhelő, teljesítményüket korlátozó **nehézségek** azonban a fentiekén kívül is **sokfélék lehetnek**. Jó anyagi körülmények között élő fiatalok is szenvedhetnek az elhanyagolástól vagy a durva bánásmódtól. A kortársi erőszaknak bárki az áldozatává válhat. Lehetnek olyanok, akik saját – túlzottan kockázatvállaló – viselkedésüknek vannak veszélyes mértékben kiszolgáltatva. De előfordulhat az is, hogy „csupán” olyan események részesei, amelyeket nem képesek feldolgozni. Számos olyan hatás érheti őket – a szülők kapcsolati problémáitól, az új helyre költözésen és iskolaváltáson át, valamilyen közeli hozzátartozó elvesztéséig –, amely megnehezíti számukra, hogy az életkoruk alapján elvárható módon viselkedjenek, és a képességeiknek megfelelő teljesítményt nyújtsanak a tanulásban. Ilyenkor is indokolt, hogy egy tanulóközpontú korai jelzőrendszer azonnal „villogni” vagy „berregni” kezdjen. Bármilyen okozza ugyanis a nehézséget, **minden gyermeknek és fiatalnak alapvető joga, hogy megkapja** a szükséges **támogatást** ezek leküzdéséhez, valamint a benne rejlő lehetőségek maximumának kibontakoztatásához.

A reziliencia képessége

A **nehézségekkel való megküzdés** sikeressége – a környezet támogatása mellett – nagymértékben múlik azon a lelki beállítottságon is, amit a **reziliencia** fogalmával jelöl a szakirodalom. E kifejezés nem fordítható le egyetlen szóval magyarra, és talán még általánosan elfogadott, pontos definíciója sincs. Kicsit leegyszerűsítve: az egyénnek arra a képességére utal, hogy „nem adja fel”, nehéz körülmények között is „megállja a helyét”, „elbaldogul az életben”. Fenyegető vagy **kihívást jelentő körülmények között is képes a sikeres alkalmazkodásra**. A reziliens magatartás leginkább bizonyos típusú, a mentális egészség és a szociális készségek körében megjelenő jellemzőkkel írható le.

A reziliencia személyiségvonásának építőelemei⁸

Biztonságérzet – Vannak,

- akikben megbízom, és akik minden körülmények között szeretnek engem;
- akik korlátokat állítanak elémm, s így tudhatom, mikor álljak meg, hogy ne sodorjam magamat bajba vagy veszélyes helyzetbe;
- akik példájukkal megmutatják nekem, hogy csináljam jól a dolgokat;
- akik elvárják tőlem, hogy tanuljak és önállóan végezzem a dolgaimat;
- akik segítenek nekem, ha beteg vagyok, veszélybe kerülök vagy meg kell tanulnom valamit.

Önbecsülés – Olyan személy vagyok,

- akit mások kedvelni és szeretni tudnak;
- aki örül annak, ha mások számára kedves dolgokat tehet és meg tudja mutatni, hogy törődik velük;

⁷ Forrás: *Network of Independent Experts on Social Inclusion. Investing in Children: Breaking the Circle of Disadvantage. A study of national policies. Synthesis Report.* European Commission, 2014

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1025&newsId=2061&furtherNews=yes> (letöltés: 2014.12.22.)

⁸ Getting it right for every child- and families. (2012) A Guide to getting it right for every child. 22.o.

- aki tiszteli saját magát és társait is;
- aki felelősséget tud vállalni azért, amit tesz;
- aki biztos abban, hogy a dolgok végül is rendben lesznek majd.

Énhatékonyság – *Olyan személy vagyok, aki*

- beszélni tud másokkal azokról a dolgokról, amelyek félelmet keltenek benne vagy zavarják;
- meg tudja találni a módját annak, hogy miként oldja meg a problémáit, amelyekkel szembesül;
- kontroll alatt tudja tartani magát, amikor úgy érzi, hogy valami nincs rendben vagy veszélyes;
- el tudja dönteni, hogy mikor alkalmas az idő egy beszélgetésre vagy egy cselekvésre;
- segítséget tud találni magának, ha szüksége van rá.

(Groteberg, 1997)

A reziliencia mint magatartási forma kialakulása **elérhető cél**, s a kockázatokkal szembeni **védő faktorok kialakításában kitüntetett szerepe lehet az iskolának**. A pedagógusok személyre szabott figyelme és szükség szerinti elérhetőségük sok esetben a menekülés legfontosabb, gyakorta egyetlen útvonalát jelentik a nehéz helyzetben lévő gyermekek / fiatalok számára. Magának az iskolának, mint közösségi térnek is megvan rá minden lehetősége, hogy sokféle helyzetet teremtve, a kötődések erősítése, az önszabályozási képesség, az énhatékonyság, a tanulási és problémamegoldó képesség fejlesztése révén elősegítse a reziliencia kialakulását és erősödését a fiatalokban. S egyúttal éppen e képesség megléte az, amelyre a kockázatnak kitett gyermekek támogatására és védelmére a szakemberek a leginkább építhetnek munkájuk során. A reziliencia fontosságának felismerésére épül az a gyermekek és fiatalok fejlődését segítő, **integrált jelző- és kockázatkezelő rendszer**, amelybe ma már **Skócia** minden oktatási intézménye be van kapcsolva, s amely forrása volt a *Common Goals – Common ways* című projekt keretében a hazai gyakorlat számára adaptált segédeszköznek.

A Gyermekek Chartája

A Gyermekek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (1989) alapelveire építve⁹, a 21. század elején Skóciában megfogalmazták a Gyermekek Chartáját.¹⁰ E megállapodás középpontjában a fiataloknak az a joga áll, hogy védelmet és segítséget kell kapniuk, ha a fejlődésüket veszélyeztető élethelyzetbe kerülnek és/vagy bántalmazták őket. A Charta az érintettek sokaságával folytatott beszélgetésekre támaszkodva rögzítette, hogy mit várnak a nehéz helyzetben lévő, problémával küzdő fiatalok a felnőttektől. A dokumentumnak részét képezi az is, hogy a társadalom felnőtt tagjai, e jogokat elismerve, mit fogadnak meg és mit kívánnak tenni mindezzel összefüggésben.

A GYERMEKESK SKÓCIAI CHARTÁJA

(Részlet)

A gyermekek és a fiatalok egyértelmű üzenete:

Gyermekként és fiataloként megillet bennünket az a jog, hogy biztonságban éljünk és védettek legyünk a bántalmazástól. Ha nehézségeink és problémáink vannak, azt várjuk tőletek, hogy

⁹ Ezeket az elveket a gyermekek számára is könnyen megérthető formában, az UNICEF is röviden összefoglalta: <https://www.unicef.org.au/Discover/What-we-do/Convention-on-the-Rights-of-the-Child/childfriendlycr.aspx> (megtekintés: 2015. 03. 11.)

¹⁰ Megtalálható a skót kormány honlapján. (<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2004/04/19082/34410>) Letölthető formában: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/1181/0008817.pdf>. (megtekintés: 2015. 03. 11.)

Ismerjétek meg minket	Beszélgessetek velünk
Hallgassatok meg	Vegyetek komolyan minket
Vonjatok be minket	Tartsátok tiszteletben a magán szféránkat
Érezzetek felelősséget irántunk	Teljes egészként gondoljatok az életünkre
Alaposan gondoljátok át, milyen értesüléseket adtok tovább rólunk	Hozzatok össze bennünket a számunkra megfelelő emberekkel
Használjátok fel a képességeiteket arra, hogy segítsetek nekünk	Engedjétek, hogy megtörténjenek azok a dolgok, amiknek eljött az ideje
Segítsetek nekünk abban, hogy biztonságban élhessünk	

Ez az üzenet mindannyiunknak szól – politikusoknak, lakóhelyi közösségeknek, szülőknek, szomszédoknak; csakúgy, mint a rendőröknek, az egészségügyben és az oktatási hatóságoknál dolgozóknak, a szociális munkásoknak; azoknak, akik közvetlen módon foglalkoznak gyerekekkel és fiatalokkal – megfogalmazva, mi az, ami fontos a számukra, és hogy mi felnőttek, miként tudunk segíteni abban, hogy megvédjük őket.

A mi ígéretünk azon skóciai gyerekek és fiatalok számára, akik a bántalmazás vagy a nélkülözés kockázatának vannak kitéve:

- segítséget fogtok kapni tőlünk, ha szükségetek lesz rá;
- tanárok, orvosok és szociális munkások fognak figyelni rátok, hogy biztosak legyenek benne, rendben vagytok, és nem fenyeget benneteket veszély;
- nagy figyelemmel fordulnak felétek, és szakemberek fognak segíteni nektek;
- ha akarjátok, lehetőségetek lesz rá, hogy személyesen beszéljétek meg velük a kérdéseiteket;
- nem hozunk döntéseket nélkületek a ti életeteket érintő kérdésekben, és segítünk benneteket abban, hogy meg is értsétek ezeket;
- s lesz olyan konkrét személy, akihez tanácsért fordulhattok.

Azok, akik segíteni fognak benneteket,

- a ti érdeketekben megosztják majd egymással az információkat;
- törekszenek rá, hogy minimális mértékben avatkozzanak be életetek egyéb területeibe;
- hatékonyan együttműködnek majd egymással a ti érdeketekben;
- hozzáértők, magabiztosak és felkészültek lesznek, s ehhez megfelelő támogatás áll majd mögöttük; és
- szigorúan figyelni fogják a szolgáltatások minőségét azért, hogy folyamatosan javítsák a nektek nyújtott segítség formáit és tartalmát.

A felnőttek nevében megfogalmazott ígéreteket a kormány – határidőket is tartalmazó, konkrét lépéseket rögzítő – vállalásai hitelesítették. A Charta részeként **a Skót Kormány** 2004-ben **kötelezettséget vállalt** arra, hogy a megállapodásban foglaltak gyakorlati érvényre juttatásához új gyermekvédelmi standardokat és keretrendszerrel dolgoz ki, s az adott intézményi hálózatra építve, a meglévő szakemberek és szervezetek együttműködésével, 2006-ra megalapozza a skóciai gyermekvédelem egységes elvek szerint működő, új országos rendszerét.

A gyermekek jóllétének indikátorai

A gyermekvédelemmel és kockázatkezeléssel összefüggésben Skóciában és sok más országban is használt, angol *well-being* **kifejezés** inkább csak értelmző körülírással fordítható le magyarra. Nem azonos a „jóllét” fogalmával, amely lényegében a teljes élet egy szűkebb, elsősorban anyagi jellegű gondtalanságára utal. Legközelebb talán a magyar nyelvben még szokatlan „jóllét” vagy „jól-lét” kifejezés áll hozzá. A magyar fül számára azonban ez is szűkebb tartalmat jelöl ahhoz képest, ahogy ezt a szót ma az angol nyelvben használják. Nekünk mindenekelőtt a jó fizikai állapotot sugallja, amelyhez sokan hozzá értjük a lélek békéjét is. Az angol szó azonban ennél komplexebb jelentéssel bír. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének alapelveire támaszkodva, a **jóllét nyolc olyan területét** fogja át, amelyet a szakemberek véleménye szerint – életkorának

megfelelő szinten – minden gyermek és fiatal számára folyamatosan biztosítani kell az optimális fejlődéshez.¹¹ Ennek értelmében, amire egy gyermeknek és fiatalnak élete minden szakaszában szüksége van, azok a következők:

biztonságban éljen	legyen megvédve a bántalmazástól, az elhanyagoltságtól és a különféle ártalmaktól,
egészséges legyen	tapasztalja meg a testi és a lelki egészség legmagasabb szintjét, és kapjon támogatást ahhoz, hogy élete során az egészséges és biztonságos utakat választhassa,
képességeinek megfelelő teljesítményt tudjon nyújtani	kapjon támogatást és útmutatást a tanuláshoz – erősítve őt készségeiben, önbizalmában és önbecsülésében,
részesüljön megfelelő gondoskodásban	jusson megfelelő táplálékhoz és olyan helyen éljen, illetve nőjön fel, amely ösztönzően hat a fejlődésére,
legyen aktív	kapjon lehetőséget arra, hogy tevékenységek széles körében vegyen részt – amelyek hozzásegítik őt ahhoz, hogy boldog és beteljesült jövőt építsen fel a maga számára,
érezze, hogy mások tiszteletben tartják	legyen bevonva az őt érintő kérdésekbe, és fejezhesse ki gondolatait mindazon döntéssel kapcsolatban, amelyek az ő jóllétét érintik,
viseljen felelősséget	legyen aktív szereplője saját iskolája és lakóközössége életének,
befogadottnak érezze magát	kapjon segítséget és útmutatást ahhoz, hogy felül tudjon kerekedni a szociális, az oktatási, a fizikai és a gazdasági egyenlőtlenségekből fakadó nehézségeken; teljes értékű tagjának fogadja el őt az a közösség, amelyben él és tanul.

A szakemberek annyira fontosnak gondolják a fenti alapelvek érvényesülését, hogy e nyolc jólléti indikátor **részét képezi a skót nemzeti alaptantervnek** (*Curriculum for Excellence*) is. Véleményük szerint ezek – adott életkornak megfelelő szinten való biztosítása – képezi az alapját annak, hogy a fiatalok képesek legyenek kialakítani magukban a tanterv központjában álló **négy nagy képességcsoportot** (*capacities*). Jóllétük ilyen módon való értelmezése és biztosítása a feltétele annak, hogy minden gyermek és fiatal életkorának megfelelő szinten **sikeres tanuló** (*successful learner*), **magabiztos személyiség** (*confident individual*), **felelős állampolgár** (*responsible citizen*) és **hatékony közreműködő** (*effective contributor*) legyen.

Annak érdekében, hogy a gyerekekkel és a fiatalokkal foglalkozó, speciális felkészültséggel nem rendelkező pedagógusok (valamint a velük szorosan együttműködő egészségügyi és szociális szakemberek) megfelelően tudják értelmezni az egyes helyzeteket, és képesek legyenek megítélni, kockázatnak van-e kitéve egy fiatal vagy sem, a kormány honlapjáról (is) letölthető **ellenőrző listák** állnak a rendelkezésükre.¹² Ezek egyrészt azt mutatják be, hogy az egyes tartalmi területekhez kapcsolódóan milyen

¹¹ Getting it right for every children and families. (2012) A Guide to getting it right for every child. Intpruction. 3.o. Ugyanezek a gondolatok ugyanebben a formában immár egy évtizede folyamatosan jelen vannak a témával kapcsolatos kormányzati és szakmai kommunikáció különféle szintjein.

¹² V.ö.: <http://www.scotland.gov.uk/Topics/People/Young-People/gettingitright/background/wellbeing/printable-guide>. 'Outcome signifiers' – Descriptions of what a child's well being might look like at various stages of their lives. (<http://www.scotland.gov.uk/Resource/0044/00444876.pdf>). Getting behind the indicators. A larger single grid that links the indicators to particular sets of circumstances and points in a child's life (<http://www.scotland.gov.uk/Resource/0044/00444877.pdf>) (letöltés: 2015. 03. 02.)

jelekből állapítható meg, hogy egy gyermek vagy fiatal „jól van”. Másrészt az érzékelhető jelenségeket azonosítják – nagyobb részt pozitív nyelvi formában – és kapcsolják hozzá az indikátorterületekhez. Ezek az űrlapok ki is nyomtathatók annak érdekében, hogy a megfigyelők tanulónként tudják rögzíteni a tapasztalataikat. Néhány példa a részletes ellenőrző lista szempontjaiból:¹³

MEGFIGYELÉSI SZEMPONTOK	✓ / X	Indikátorterületek
Minden egyes gyermekre és fiatalra vonatkozó általános elvárások		
Rendszeresen megfelelő táplálékhoz jut.		Megfelelően táplált.
Nyilván van tartva egy fogorvosnál, aki rendszeresen megvizsgálja.		Egészséges. Befogadott.
Érzelmi és fejlődésbeli igényeit nem hagyják figyelmen kívül.		Felelős. Egészséges. Biztonságban van.
Nincs kitéve családtagjai vagy mások által az alkohol vagy drog fogyasztásával összefüggő súlyos ártalmaknak.		Megfelelően táplált. Biztonságban van. Felelős.
Korának megfelelő, fejlett önbizalommal és önértékeléssel rendelkezik.		Egészséges. Megbecsült. Befogadott.
Sikeres tanuló, magabiztos személyiség, felelős állampolgár és hatékony közreműködő.		Teljesítőképes.
Általános optimizmus és realitásérzék jellemzi dolgainak végzése közben.		Egészséges. Megbecsült. Befogadott.
Törődik másokkal és tiszteletben tartja őket.		Egészséges.
Nem viselkedik antiszociális vagy erőszakos módon a közösségben.		Biztonságban van. Felelős.
Motivált a tanulásra.		Teljesítőképes.
Fejlődnek olvasási és számolási készségei.		Teljesítőképes.
Életkorának és az adott helyzeteknek megfelelő, autonóm cselekvésre képes.		Teljesítőképes. Felelős.
Fejleszti önismeretét, tisztában van vele, mi az, amit tud, és mi az, amit nem.		Teljesítőképes. Aktív.
Fejleszti magát néhány kulturális tevékenységben.		Teljesítőképes. Aktív.
Fejleszti magát néhány sportban.		Teljesítőképes. Aktív.
Fejleszti magát néhány rekreációs vagy hobby területen.		Teljesítőképes. Aktív.
Pozitív teljesítményt mutat fel nem hagyományos iskolai tevékenységi területeken.		Teljesítőképes.
Törekszik rá, hogy képzett szakemberré váljon.		Teljesítőképes. Felelős.
Részt vesz az életkorának megfelelő önkéntes munkákban.		Felelős.
A játék és a munka során együttműködik társaival.		Felelős.
Általában tisztában van tettei következményeivel.		Felelős.
Elfogadja és értéknek tekinti az iskola és a közösség normáit.		Befogadott.
Úgy érzi, hogy az iskola és a közösség pozitívan tekint rá.		Befogadott.
Stb. stb.		
Ha a gyermek/fiatal és családja speciális szakemberrel/szervezettel kerül kapcsolatba		
Megbízhat abban, hogy az általa megosztott információk jó kezekbe kerültek.		Megbecsült.
Aktívan bevonják őt az értékelés, a tervezés és a nyomon követés folyamatába.		Megbecsült.
Tájékoztatják őt minden rá vonatkozó döntés lehetséges következményeiről.		Megbecsült.
Stb. stb.		
A gyermek családjához kapcsolódóan		
Jól kialakított, biztonságos otthoni környezetben él.		Befogadott.
A jövedelem elegendő napi szükségletei kielégítéséhez.		Befogadott.
Stb. stb.		
A gyermek vagy fiatal személyéhez kapcsolódóan		
Úgy érzi, hogy szülei, barátai és tanárai azt várják tőle, hogy minél jobban kiteljesítse a képességeit.		Megbecsült.
Úgy érzi, hogy kihívások és nehézségek esetén számíthat		Megbecsült.

¹³ U.o. (<http://www.scotland.gov.uk/Resource/0044/00444877.pdf>) (letöltés: 2015. 03. 02.)

MEGFIGYELÉSI SZEMPONTOK	✓ / X	Indikátorterületek
szülei, barátai és tanárai támogatására.		
Ösztönzést kap arra, hogy kíváncsi legyen és felfedezze a környezetét.		Aktív.
Stb. stb.		

A nyolc jólléti indikátorra, valamint az oktatásban, az egészségügyben és a szociális területen dolgozó szakemberek jól szervezett, rendszeres megfigyelői tevékenységére épül Skóciában a **Getting it right for every child (GIRFEC)** nevű integrált kockázatkezelési rendszer. A modell alapelveit az átfogó curriculum-fejlesztés megindulásával párhuzamosan, 2004-ben dolgozták ki. A rendszert 2006-ban kezdték el tesztelni, majd a több lépcsős fejlesztést követően, 2014-ben vált a skóciai jogrend részévé.¹⁴ **Középpontjában a nehézséggel küzdő gyermek vagy fiatal és annak családja áll.** A különféle ágazatokhoz tartozó ellátórendszerek, illetve a rendvédelmi szervek intézményei és szakemberei pedig **azonos szemlélettel, közös normák szerint, egymással partneri kapcsolatban** dolgoznak együtt e rendszerben a rászorulóknak érdekében.

A megszólítható személy

A GIRFEC modellben fontos szerepet tölt be az a gondolat, hogy bárhol éljenek is, bármi legyen is a konkrét problémájuk, a gyerekeknek vagy fiataloknak, illetve családjaiknak mindig tisztában kell lenniük azzal, hogy kin keresztül kaphatnak segítséget, illetve milyen támogatások érhetők el a számukra. A skót gyakorlatban ezt szolgálja az úgynevezett *Named Person* intézménye. Ő az a személy, akiről – elsősorban foglalkozási szerepéből fakadóan – tudni lehet, hogy baj esetén megszólítható. E felelősök nem speciális gyermekvédelmi szakemberek. Munkaidejük nagy részében megszokott napi teendőiket végzik. Ami megkülönbözteti őket kollégáiktól, az az, hogy ők **a GIRFEC modell gyakorlati működésének (National Practice Model) kiindulási pontjai** abban az esetben, ha egy gyermek, egy fiatal vagy a családjuk képviselője hozzájuk fordul segítségért. A bizalommal megszólítható személy szerepkörét, a gyermek életkorának függvényében, rendszerint egy olyan egészségügyi dolgozó vagy tapasztaltabb tanár tölti be, aki jól ismeri az adott környéken élő családokat.

A *Named Person* feladata az, hogy ha tud, tanácsot adjon a hozzá fordulóknak. Ha pedig arra van szükség, irányítsa tovább az érintett családot a megfelelő segítség forrásához – annak érdekében, hogy az adott gyermek vagy fiatal zavartalan fejlődése biztosított legyen. Reagálása során a megszólított személynek a jólléti indikátorokhoz kapcsolódóan az alábbi öt kérdést kell feltennie, illetve megválaszolnia magában:

- Mi akadályozza ennek a gyerekeknek vagy fiatalnak a jóllétét?
- Minden információval rendelkezem-e a megfelelő segítségnyújtáshoz?
- Mit tudok tenni, hogyan tudok segíteni neki?
- Hogyan tud segíteni neki az a szervezet, ahol dolgozom?
- Van-e szükség másféle segítségre is, és ha igen, milyenre?

A megszólított személy fontos feladata az is, hogy megerősítse a fiatalokban és a családokban azt a bizonyosságot, hogy meg tudják oldani a nehézséget, amivel szembe kerültek. Meg kell hallgatnia az aggodalmaikat, figyelembe kell vennie a nézeteiket, és együtt kell működni velük saját helyzetük értelmezésében. Mindenekelőtt azonban azt kell biztosítani, hogy a gyermek vagy a fiatal érdeke megfelelő figyelmet kapjon, és a család informálva legyen mindarról, amit az adott helyzettel összefüggésben a probléma megoldása szempontjából tudnia kell.

¹⁴ Children and Young People (Scotland) Act, 2014.

http://www.legislation.gov.uk/asp/2014/8/pdfs/asp_20140008_en.pdf (letöltés: 2014. 12. 22.)

Ami segít, és ami gátol

A skóciai GIRFEC modell rezilienciára vonatkozó központi gondolatának, általános szemléletének, valamint kérdőívrendszerének adaptálására vállalkozott az EDUNET Alapítvány, amikor kidolgozta az „Ami segít, és ami gátol” nevű eszközt. Az elkészült segédlet célja a 13-16 éves **diákok támogatása** abban, hogy személyes és környezeti **erősségeikre építve**, nehézségek esetén is képesek legyenek elköteleződni saját életük aktív formálása és irányítása mellett, és ne sodródjanak ki szakmai képzettség megszerzése nélkül az oktatásból. Mivel azonban ez az eszköz csupán egyetlen eleme a komplex skóciai rendszernek, természetesen hatóköre is csupán korlátozott lehet. Ugyanakkor azonban ebben a korlátozott formában is hiánypótlónak tekinthető, s tartópillére lehet a támogatás köréje épülő további formáinak.

Az eszköznek szerves részét képezi az a bevezető, amely egyszerre közérthető és szakszerű formában értelmezi **a reziliencia jelenségét**, s amelynek megértése fontos feltétele a hatékony segítségnyújtásnak. Az összefoglaló világos képet nyújt arról, miként lehetséges a normál fejlődés nehéz körülmények között – traumatikus események árnyékában, illetve tartósan hátrányos helyzetű gyerekek / fiatalok esetében – s a pedagógusok hogyan tudják elősegíteni, támogatni ezt.

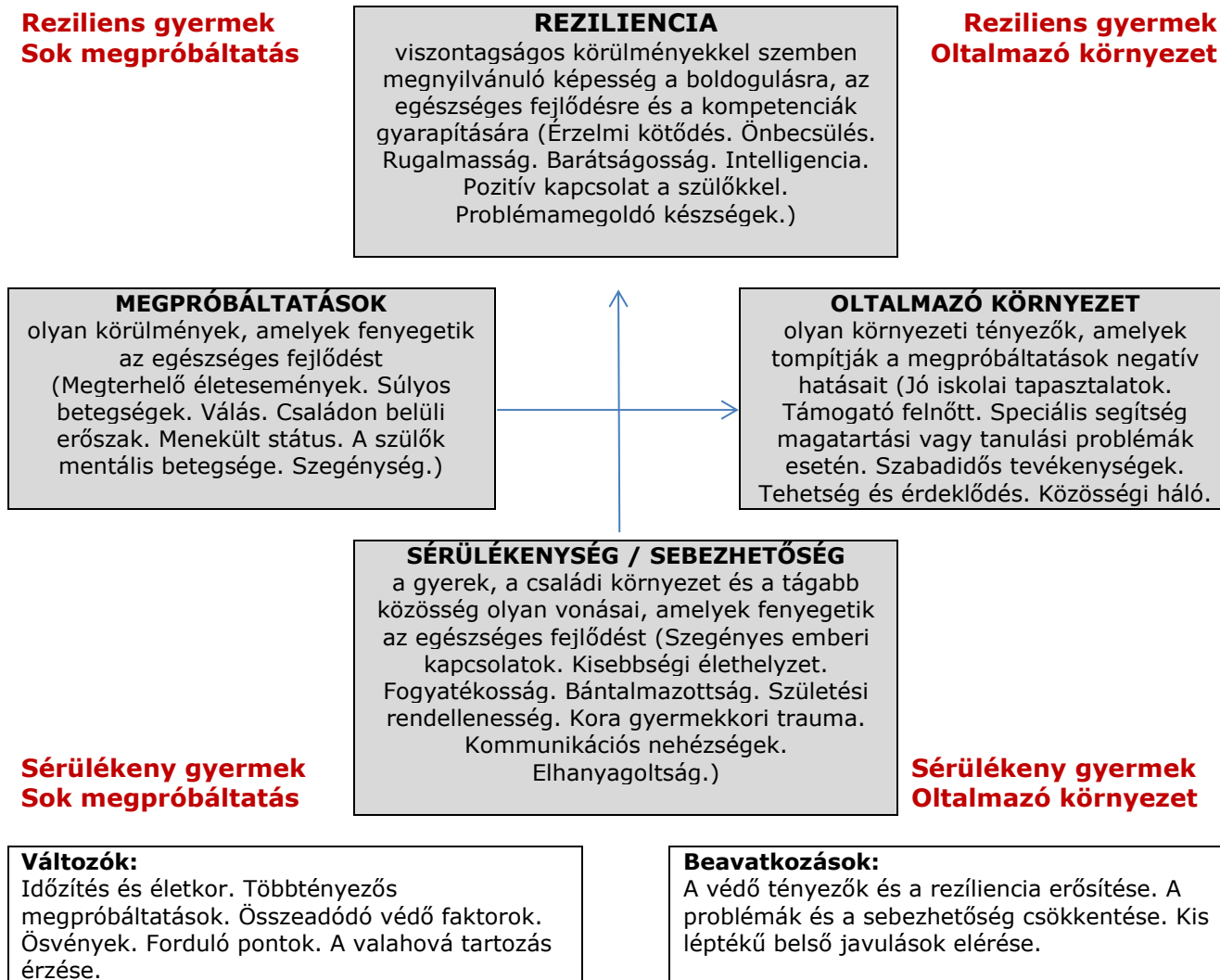
Az eszköz középpontjában egy **tanulók, szülők és tanárok körében felhasználható**, tartalmában egymással szorosan összehangolt **kérdőív-sorozat** áll,¹⁵ amely a reziliencia-mátrix alapgondolatára építve azonosítja az egyéni sérülékenységet és környezeti kockázatok dimenzióit. Több szereplő véleményének, több lépcsőben való összevetésével teszi lehetővé annak felmérését, hogy egy-egy diák ki van-e téve olyan hatásoknak, amelyek gyengíthetik tanulási eredményességét, felvetik a lemorzsolódás kockázatát, illetve általában véve rontják a fejlődési esélyeit. A kérdések sora ugyanakkor nem csupán a problémák azonosítására szolgál. Célzottan keresi azokat a pontokat is az érintettek szűkebb és tágabb környezetében, kapcsolatrendszerében, személyes életében, amelyekre mint erősségekre támaszkodhat a fiatal problémáinak leküzdése során. Az adaptációs folyamat kipróbálási szakaszában szerzett tapasztalatok megerősítik, hogy a pedagógusok igen jól tudják használni a kérdőív-rendszert az újonnan kialakuló középiskolai tanulócsoportokban a diákok általános megismerése érdekében is.

A második adatfelvétel során alkalmazható kérdőívek a már kialakult közösségekben megfigyelhető és érzékelhető hatásokról nyújtanak összegző áttekintést – amikor a szülőknek és a diáknak már személyes élményei vannak az iskola és a kortársi közösség működésével kapcsolatban. S ugyanígy, a pedagógusnak is elegendő személyes tapasztalatai vannak arról, hogy miként küzd meg egy-egy fiatal a számára kihívást jelentő helyzetekkel. A kérdőívek további, ismételt kitöltése már csak akkor indokolt, ha jelentős megpróbáltatások vagy sebezhetőség jelei mutatkoznak a válaszok alapján. Vagyis: ha a hatékony megelőzés érdekében fontos a változások nyomon követése.

Minden kérdőívhez **kiértékelő lap és útmutató** tartozik, amely támpontokat nyújt a kapott információk feldolgozásához, a különböző forrásokból származó közlések összevetéséhez és értelmezéséhez, valamint a következtetések megfogalmazásához. A kérdésekre kapott válaszok alapján feltárható azoknak az erősségeknek a rendszere, amelyekre a megpróbáltatásoknak kitett fiatal, illetve az őt segítő szakemberek támaszkodni tudnak.

¹⁵ A kérdőív-rendszer az adaptációt, a tesztelést és a javítást követően **validálási folyamaton** esett át, amelyben Pest megye 7–10. osztályos tanulóira nézve iskolatípus és osztályfok szerint reprezentatív, különféle körülmények között élő és különböző intézménytípusba járó, 300 főből álló tanulói csoport vett részt. A munka eredményeként – a Connor-Davidson-rezilienciaskála 10-itemes változatával¹⁵ validálva –, olyan eszköz jött létre, amely diákok, szülők és tanárok körében egyaránt jól használható.

Reziliencia / sebezhetőségi mátrix

2. ábra. A skót GIRFEC modellben és a magyar adaptációban használt értékelési mátrix felépítése

Az **online kitölthető kérdőívek** segítségével, több forrásból származó és több lépcsőben beérkező, sokféle adat értelmezésén túl, az útmutató abban is konkrét, gyakorlatias segítséget ad a pedagógusoknak, hogy miként hozzák meg a szükséges támogatási döntéseket **a fiatalokkal és családjaikkal közösen**, illetve hogyan készítsenek számukra **egyéni támogatási terveket**, hogyan kövessék nyomon a bekövetkezett változásokat, és miként korrigálják az eredeti elképzeléseket akkor, ha ez szükségesnek mutatkozik.

Egy új hazai rendszer kialakulásának küszöbén

A kormányrendelet megszületésére várva, ma még nem tudjuk pontosan, milyen életszakaszban, milyen esetekben, milyen mutatók alapján fogják a jogszabályok „lemorzsolódással fenyegetettnek” minősíteni az érintett tanulókat. És azt sem, hogy milyen alapelvek szerint, milyen keretek között fog majd működni a hazai korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer. Mindannyiunk érdeke és szakmai felelőssége azonban,

hogy ami létrejön, az minél hatékonyabban szolgálja a fiatalok és családjaik, illetve közvetve az egész magyar társadalom érdekeit.

Ebben komoly segítséget jelenthet a már jól működő külföldi rendszerek eredményeinek és problémáinak a megismerése, értékeik továbbgondolása, működési alapelveik megértése – vagyis az előttünk járók tapasztalataiból való tanulás. Ebből a szempontból valószínűleg az egyik legkidolgozottabb rendszernek a fent körvonalazott skót *GIRFEC* modell tekinthető, amely tíz éves szakmai előkészítés eredményeként 2014-ben került be a közoktatást szabályozó jogrendbe, és országos implementációja jelenleg zajlik.

A hazai rendszer kiépítésekor ugyancsak fontos lenne figyelembe venni, s abba beépíteni minden e témában korábban megszületett szakmai tudást és magyar értéket – ezek között említve a bemutatott adaptációt is. Az *Ami segít, és ami gátol* nevű segédlet ugyanis igazolható módon eszközt ad a pedagógusok kezébe ahhoz, hogy ne érezzék tehetetlennek magukat olyan helyzetekben, amikor látják, hogy diákjaik problémákkal küzdenek. Az ágazati és intézményi kompetenciák világos lehatárolásával ugyanakkor abban is segíti őket, hogy képesek legyenek felismerni, hol húzódnak saját határaik, és mikor kell külső segítség felé irányítaniuk tanítványaikat és/vagy családjaikat.